

Аліна Червінчук
старший викладач кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій,
факультет журналістики, реклами та видавничої справи,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Внутрішньо переміщені особи: репрезентація в українських ЗМІ

Із початком воєнного загострення на Сході України ЗМІ зосереджували фокус своєї уваги на особливостях перебігу подій, використовуючи потенціал новиннєвої журналістики та вдаючись здебільшого до демонстрації «загального плану» (кількість обстрілів, постраждалих, померлих, руйнувань тощо), що все ж не забезпечувало формування повноцінного уявлення про сутність подій. Таким чином аудиторії пропонувалося фрагментарне, дискретне, хаотичне, уявлення про перебіг воєнних дій [2, 11-13]. Хоча громадськість в той момент потребувала репрезентування панорамного бачення ситуації, що можливо реалізувати тільки завдяки синергійному цілеспрямованому осмисленню, дослідженню, оцінюванню причинно-наслідкових зв'язків цих подій професійними комунікантами та експертами.

Журналісти, як професійні комуніканти, можуть використовувати декілька підходів до репрезентації воєнного конфлікту: фокусуватися на «полі бою», вдаючись до натуралізації подій, зосереджуючись на видимому впливі насильства (журналістика війни); орієнтуватися на дослідження конфлікту, демонструючи об'ємну картину та віднаходячи спільні рішення проблеми, і тим самим зосереджуючись на людях, які постраждали від воєнних дій (журналістика миру) [2, 53-54].

Тому, аби продемонструвати масштаб проблеми, з якою зіткнулася Україна, журналістам варто зосереджуватися на наслідках для людей, а не на конфліктній арені. Передусім журналістам варто висвітлювати конкретні категорії людей, що найбільше постраждали від наслідків воєнного конфлікту, до прикладу — внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Висвітлення цієї теми потребує толерантного, виваженого підходу та професійної поведінки журналіста, що виражається передусім у застосуванні коректної загальноновживаної термінології щодо цих осіб.

У посібнику «Журналіст в умовах воєнного конфлікту» журналістам, що планують висвітлювати цю тему, радять: використовувати загальноприйняту термінологію (внутрішньо переміщені особи, а не біженці); не посилювати стигматизацію та не дискримінувати; враховувати, що кожна історія індивідуальна, тому не потрібно узагальнювати та використовувати кліше; не спотворювати факти заради сенсаційності; не оцінювати факти з точки зору власних уподобань; не використовувати мову ненависті; не поширювати міфів; допомагати суспільству зрозуміти природу конфлікту [1, 51-56]. Також автори наголосили, що при висвітленні конфлікту журналістам потрібно зосередитися на історіях людей, говорити про життя, а не наголошувати на стражданнях і смерті [1, 62].

Відзначимо, що під час масового переміщення громадян із не-підконтрольних Україні територій та небезпечних зон, журналісти не виконували інформаційну та роз'яснювальну роботу в достатньому обсязі, аби зняти напругу та паніку в суспільстві. Аудиторія перебувала в інформаційному вакуумі, не усвідомлюючи реальний стан речей та сутність подій, адже журналісти свідомо не висвітлювали цю тему, ігнорували її, керуючись здебільшого редакційною політикою, а не суспільними інтересами. Інша тенденція — стигматизація, «демонізація» цієї категорії осіб, про що свідчить моніторинг Інституту масової інформації (від 19.06.2017). Відсутність вичерпних матеріалів, які роз'яснили би аудиторії сутність явища внутрішнього переміщення громадян та актуалізували би ідею залучення громади до допомоги ВПО, — провокує сприймання громадськістю ВПО як «чужого» (незрозумілого, неосяжного), а тому — «ворога».

Підкреслимо також незбалансований підхід журналістів до висвітлення цієї теми. Зокрема, журналісти в своїх матеріалах вдавалися до узагальнень та використання неправильної термінології стосовно ВПО, згадуючи цю категорію осіб у негативному контексті. До прикладу, в матеріалі «Через дедалі частіші пограбування силовики та активісти знову почали патрулювати вулиці Києва» [9] журналісти акцентують увагу на таких фразах: «...у міліції визнають: з тих пір, як у Київ почали масово переїжджати *біженці зі Сходу*, кількість злочинів зросла на 20%», «...у столицю ринула величезна кількість переселенців. Через це спостерігається зростання вуличних злочинів — грабежів та розбоїв...» [9].

Водночас журналісти інших редакцій вдаються до акцентування уваги на проблемах ВПО, тобто формують образ таких, що потребують/вимагають тільки систематичної допомоги — до прикладу, грошової, житлової («Переселенці з Донбасу: За що це нам?» [5], «Хотілося би нарешті стати видимими для держави» — Марина Курапцева про майбутню книгу «Окуповані люди»» [8], «Житло для переселенців і не тільки. «Сквоти» проти соціального фонду» [3]). Такі відмінності у підходах журналістів не допомагають успішній інтеграції та адаптації ВПО після пережитого травматичного досвіду перебування у зоні бойових дій, а також налагодженні комунікації з громадою.

Відзначимо, що в українських ЗМІ також з'являються публікації та сюжети, що демонструють успішний досвід адаптації ВПО до нових умов життя, що ми вважаємо позитивною практикою журналістів («Переселенець з Луганщини заснував майстерню для хлопчиків, які ростуть без батька» [6], «Журналісти дізналися, як живуть переселенці із Донбасу на Західній Україні» [4], «У Львові таксист-переселенець з Донбасу став місцевою зіркою, зумівши розпочати життя “з нуля”» [7]). Такі публікації журналістів сприятимуть руйнуванню усталених стереотипів про ВПО, а навпаки — допоможуть досягти взаєморозуміння

між конфліктуючими сторонами, що відповідає принципам журналістики миру.

Отож, ми визначаємо такі стратегії поведінки журналістів при висвітленні теми внутрішньо переміщених осіб: «замовчування теми ВПО»; «звинувачення ВПО» (формування негативного образу ВПО через демонстрацію винятково негативних наслідків їх переміщення в межах країни); «успішні історії ВПО». Підкреслимо, що ЗМІ характеризуються незбалансованим підходом до репрезентації цієї теми, адже тема ВПО або не потрапляє до порядку денного редакції взагалі, або репрезентується негативний досвід адаптації ВПО, або навпаки — винятково позитивний. Журналістам варто використовувати інструменти журналістики миру та журналістики рішень, що спрямовані на актуалізації проблеми та пошуки шляхів її вирішення, кращих практик, що допоможуть успішно інтегрувати ВПО до громади, розв'язуватимуть конфліктні ситуації, а не провокуватимуть нові загрози для безпеки громадян та цілісності країни.

Література:

1. Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
2. Червінчук А. О. Феномен війни в інформаційному просторі України 2015-2018 рр. (за матеріалами воєнної документалістики) : монографія. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2021. 252 с.
3. Житло для переселенців і не тільки. «Сквоти» проти соціального фонду. *Радіо Свобода*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pereselenty-socialne-jitlo-odesa-ukraine/31531433.html> (дата звернення: 31.10. 2021)

4. Журналісти дізналися, як живуть переселенці із Донбасу на Західній Україні. *ТСН*: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zhurnalisti-diznalisya-yak-zhivut-pereselenci-iz-donbasu-na-zahidniy-ukrayini-562059.html> (дата звернення: 31.10. 2021)
5. Переселенці з Донбасу: За що це нам? *BBC Україна*: веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160617_donbass_settlers_sd (дата звернення: 31.10. 2021)
6. Переселенець з Луганщини заснував майстерню для хлопчиків, які ростуть без батька. *ТСН*: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/pereselenec-z-luganshini-zasnuvav-maysternyu-dlya-hlopchikiv-yaki-rostut-bez-batka.html> (дата звернення: 31.10. 2021)
7. У Львові таксист-переселенець з Донбасу став місцевою зіркою, зумівши розпочати життя «з нуля». *ТСН*: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-lvovi-taksist-pereselenc-z-donbasu-stav-miscevoyu-zirkoyu-zumivshi-rozpochati-zhittya-z-nulya-506092.html> (дата звернення: 31.10. 2021)
8. «Хотілося би нарешті стати видимими для держави» — Марина Курапцева про майбутню книгу «Окуповані люди». *Радіо Свобода*: веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/maryna-kurapceva-kniga-pereselenci/31163481.html> (дата звернення: 31.10. 2021)
9. Через дедалі частіші пограбування силовики та активісти знову почали патрулювати вулиці Києва. *УНІАН*: веб-сайт. URL: https://www.unian.ua/kyiv/992929-cherez-dedali-chastishi-pograbuvannya-siloviki-ta-aktivisti-znovu-pochali-patrulyuvati-vulitsi-kieva.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post (дата звернення: 31.10. 2021)